

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Лисенко Олександр Любомирівни

«НОВЕЛІСТИКА О. ГЕНРІ Й УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА: РЕЦЕПЦІЯ І

ТОПОЛОГІЯ»

подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 порівняльне літературознавство

Творча манера американського майстра «малої прози» О. Генрі поєднує досконалість форми та змісту – у коротких оповіданнях вміщені унікальні сюжети, які імпліцитно мають здатність породжувати типологічні ряди мистецьких переробок та інтерпретацій. Так, сюжетні лінії письменника простежуються в деяких голлівудських фільмах. Зокрема, можна провести паралель між сюжетом кінематографічної картини «Один в дома», де хлопчик-бешкетник своїми розбишацькими вчинками бореться із парою злочинців, та оповіданням О. Генрі «Вождь червоношкірих». Митець створює галерею образів, що здебільшого складається із «пересічних американців», даючи змогу читачеві зрозуміти їхні проблеми, турботи та досягнення, перемоги. Стиль письменника – це симбіоз гострого, гіперболізованого гумору, авторської рефлексії та різноманітних референцій, застосування художньо-естетичного прийому, який полягає у заміні очікуваної читачем розв'язки на несподівану та непередбачену. Таким чином, авторові вдається досягнути інтриги в читацькій уяві.

Дисертаційна робота виконана у галузі компаративістики, пріоритетне завдання якої – переосмислення культурного надбання світової художньо-естетичної думки загалом і нове розуміння творів українського красного письменства зокрема. Поєднання у дослідженні контактено-генетичних зв'язків та типологічних особливостей виявляє універсальні спільності та національні відмінності, загальні закономірності в розвитку естетичних явищ та їхню художню своєрідність. Позитивно оцінюючи стан українського літературознавства стосовно дослідження проблеми рецепції в Україні

художньої спадщини О. Генрі відзначимо, що тема сприйняття його творчого доробку українською науково-критичною думкою і художньою літературою не була ще предметом спеціального вивчення. Досі немає дослідження узагальнювального характеру, яке б цілісно охоплювало питання, пов'язані з оцінками, інтерпретацією, та засвоєнням прози американського письменника в Україні. Олександра Лотоцька зважилась реінтерпретувати вже сформоване знання про творчість майстра слова у світовій літературі. У цьому й полягає новизна та актуальність дисертаційної роботи на тему «Новелістика О. Генрі й українська література: рецепція і типологія».

Українське літературознавство було не надто щедрим щодо американського письменника, який відомий в Україні тільки окремими перекладами, а повне зібрання його творів – це, на жаль, тільки справа майбутнього. На сьогодні немає жодного монографічного дослідження творчої спадщини О. Генрі українською мовою, а досі робилися фрагментарні, спорадичні спроби: як окремі статті у монографіях В. Оленєвої, В. Фащенка та розвідки щодо окремих творів О. Білецького, М. Зерова, М. Йогансена, В. Міщука, О. Ніколенка, Т. Свербілової, Н. Торкут, Н. Яцків. У 2007 році було захищено кандидатську дисертацію Л. Песоріною «Мовні засоби створення комічного ефекту в короткому оповіданні (на матеріалі творів О. Генрі, Е. Кестнера, А. П. Чехова)» українською мовою, яка частково присвячена творчості О. Генрі, зокрема проблемі комічного пафосу.

Дисертаційне дослідження побудоване на вагомому теоретико-методологічному підґрунті. Олександра Лотоцька опирається на праці теоретиків порівняльного літературознавства Р. Гром'яка, Д. Дюришина, В. Жирмунського, М. Ільницького, М. Лановик, Д. Наливайка, П. Топера, М. Храпченка, а також теоретиків перекладу Р. Зорівчак, В. Коптілова, О. Кундзіча.

Наукова робота викладена українською мовою на 201 сторінці друкованого тексту (основний текст – 174 сторінки) і складається зі вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків, списку використаної літератури.

Джерелознавча база поважна, а головне – містить доречні, авторитетні видання та публікації. Із 287 позицій усього списку літератури – близько 30 англomовних джерел, що засвідчує наполегливу працю дисертантки.

Protected by PDF Anti-Copy Free

(Upgrade to Pro Version to Remove the Watermark)

Проблематика, заявлена у темі дисертації, відобразилася у трьох розділах рецензованої роботи. Виникло питання щодо структури роботи: можливо, доцільніше було б до першого розділу, який стосується рецепції творчого доробку американського новеліста американською, російською й українською критичною думкою, не включати підрозділ 1.3 «Модель «людина і місто» у контексті творчості О. Генрі та В. Підмогильного», адже цей підрозділ загалом присвячений типологічним збігам та розбіжностям, спільним та відмінним рисам тематичного модусу «людини та міста», а також порушує проблеми наратології, вводить поняття «дієгезису», «антроподієгезису», «гомодієгезису».

Водночас, третій розділ було б логічніше розмістити під другим номером, адже у ньому йдеться про переклад, як одиницю міждисциплінарної рецепції, як посередника мистецької комунікації, що лежить у царині компаративістики. У такому порядку цей розділ, приміром, першочергово повідомляв би про переклади «малої прози» О. Генрі Остапом Вишнею, що слугували засобом популяризації художньо-естетичної спадщини американського прозаїка в українській літературі та, водночас, стимулювали українського гумориста до власної творчості. Однак, мабуть, дисертантка при побудові наукової роботи керувалася власними логічними міркуваннями.

У першому розділі дисертації «О. Генрі й Україна: історія входження у культурний простір» авторка скеровує своє дослідження у русло «рецептивної естетики» та «інтертекстуальності», що викликає схвалення та наукове зацікавлення. Дотримуючись основних положень теорії німецьких вчених Яусса та Ізера, а також американських – Куллера, Герша та Фіша, дисертантка зміщує увагу «із проблем творчості та літературного твору на проблему його рецепції» (с.13). Використовуючи термінологію «констанської школи», під літературною рецепцією Олександра Лотоцька розуміє «систему із п'яти компонентів: продуцент – його проекція тексту – тіло тексту – реципієнт –

його проекція тексту» (с. 13). У роботі також згадується «теорія сприйняття» М. Ріффатера (с. 20).

Protected by PDF Anti-Copy Free

(Upgrade to Pro Version to Remove the Watermark)

Автор дослідження посилається на праці французького літературознавця Ж. Женнет, російських вчених Ю. Крістевої, Н. Фадеєва, українських науковців В. Будного, Л. Біловуса, М. Ільїного. У тексті роботи мова йде про «інтертекстуальність», «пастикуальність», «метатекстуальність», «архітекстуальність» (за Ж. Женнетом). Згідно із Ю. Крістевою «бахтінський діалог» трактується як взаємодія текстів чи міжтекстові зв'язки. Адже, як доречно зауважено в дисертації, текстова тканина сучасних художньо-естетичних творів світової культури – це обмін ідей, тем, форм, образів (так звані «вічні образи» за А. Волковим), тобто перманентна взаємодія, взаємопроникливість, що відбувається як синхронно, так і діахронно.

Проте сумнівним видається наступне висловлювання авторки: «термін «інтертекстуальність» компаративісти заміняли поняттям «рецепція» і «вплив»» (с. 17), адже поряд з «інтертекстуальністю» у сучасній компаративістиці широко застосовується термін «рецепція», рідше говориться про «вплив». Що має на увазі Олександра Лотоцька, роблячи такий висновок? Чи ототожнює дисертантка вищезгадані концепти?

Підрозділ 1.1 «Творчість О. Генрі у літературно-критичному дискурсі США і Росії» подає огляд сприйняття новелістики О. Генрі перш за все американською літературно-критичною думкою. Поставивши перед собою таке обширне завдання, дисертантка однак сфокусувала свою увагу на найважливішому: «при розгляді англomовних критичних статей про творчість О. Генрі намагаємося передусім виявити ті моменти, які є новаторськими чи опозиційними до російсько-українського критичного дискурсу» (с. 21), що їй вдається зробити. Проте зауважимо, що, цитуючи російського вченого «Олексія Веселовського» (с.14) у підрозділі 1.1, можливо, дисертантка має на увазі Олександра Веселовського, адепта теорії «зустрічних течій» у літературі, сприймаючій інонаціональні художні твори. Більше того на с. 16 прізвище Веселовського з'являється з ініціалом Л.

Прикметно, що рецепція новелістики О. Генрі українським літературознавством та майстрами художнього слова у підрозділі 1. 2 «Рецепція новел О. Генрі в українській художній дискурсивній практиці» відтворюється на тлі американської (автентичної) та російської літератури, яка через історико-літературні чинники неминуче опосередковувала українську літературу. Авторка вперше комплексно відслідковує процес сприйняття творчої спадщини американського новеліста українською літературою. Зазначимо, що окреслена дисертанткою еволюція демонструє динаміку рецепції критичної думки в Україні, яка на різних етапах змінювалась і залежала від рівня розвитку світового літературного процесу.

У підрозділі 1. 3 «Модель «людина і місто» у контексті творчості О. Генрі і В. Підмогильного» порушується проблема відчуження людини у великому місті, тобто розглядаються часово-просторові категорії («хронотоп» за М. Бахтіним), що не існують поза людиною. Тут досліджується триєдність часу (сучасність митців), простору (Київ та Нью-Йорк) та людей (персонажі творів).

Звісно, що здебільшого типологічні паралелі виникають внаслідок прямих (безпосередніх) та непрямих (опосередкованих) контактних зв'язків. Олександра Лотоцька стверджує, що у випадку О. Генрі та В. Підмогильного, «можна говорити про ускладнений вид літературного наслідування, який умовно формує тричленну структуру на рівні текстів, де є першотекст (Гі де Мопассан) і два його інваріанти (О. Генрі, В. Підмогильний) різного рівня інтерпретації «чужого слова» у своїй творчості та у власній національній культурі» (с. 55). Очевидно, що такий опосередкований контакт і послугував імпульсом для проведення цього порівняльно-типологічного аналізу.

Другий розділ дисертації «Особливості наративу новел О. Генрі та українських прозаїків початку ХХ століття» присвячується проблемам наратології, які у роботі вивчаються у компаративно-типологічному аспекті. У 2. 1 «Нетрадиційне повісткування та його викладові можливості» дисертантка, порівнюючи творчі системи американського новеліста О. Генрі та українського гумориста Остапа Вишні, О. Слісаренка, А. Любченка, виокремила спільні та

відмінні риси оповідної манери та дійшла висновку, що всі ці автори поєднують традиційну оповідь та інноваційні прийоми.

Protected by PDF Anti-Copy Free
(Upgrade to Pro Version to Remove the Watermark)
У 2.2 «Елементи скакових форм оповіді в новелах О. Генрі та Остапа Вишні» Олександра Лотоцька, опираючись на теоретика літературознавства Б. Ейхенбаума, доводить, що гол. оповідача набуває значення композиційного стрижня. Вона вважає, що автори О. Генрі та Остап Вишня використовують елементи «сказу», де у ролі оповідача виступає один із персонажів, і саме через призму його свідомості читач сприймає художній твір.

У 2.3 «Принцип гри в побудові наративного змісту новелістики О. Генрі, О. Слісаренка й А. Любченка» досліджується нетрадиційна манера оповіді, що розгортається за принципом гри (автор вводить в оману читацькі очікування): гра з читачем, гра з власним наративом, гра з сюжетом та фабулою у новелістиці порівнюваних американського та українських письменників.

Похвально, що при проведенні типологічно-порівняльного аналізу, авторка не загромаджує дисертаційний текст великими цитатами, підбирає вдалі показові зразки художньо-естетичного слова. Слід відмітити, що співставлення бінарного (двомовного) наочного тестового матеріалу призводить до самостійних, логічних літературознавчих висновків. Однак у подальших розвідках радимо ширше використовувати порівняльно-типологічний інструментарій, тобто вживати більше відповідної термінології, що слугує засобом дослідження. Приміром, доречним було б застосування таких маркерів компаративного аналізу, як «взаємозв'язок, взаємодія, взаємовплив; спільні та відмінні риси; збіги та розбіжності; типологічні паралелі та аналогії; прямі та непрямі контакти; самотутні та універсальні явища; порівняльно-типологічний аналіз; література-реципієнт і т. п.».

Третій розділ «Трансляторика новел О. Генрі в українській словесності як форма міжкультурної художньої комунікації» належить до вдалих та, на мій погляд найкращий з аксіологічної точки зору. Складність роботи полягає у тому, що дисертантка намагається відтворити еволюцію процесу перекладу художньої спадщини О. Генрі українською мовою (Ю. Меженко, Остап Вишня, М. Ірчан, М. Рябова, В. Мисик, В. Горбатько, О. Логвиненко, М. Дмитренко,

В. Мусієнко, М. Тупайло, Т. Тихонова) та водночас окреслити засвоєння його перекладів українською літературою. Адже, згідно із вченням Д. Дюришина, переклад як вид рецепції, який виконує когнітивну функцію, ознайомлює читацьку аудиторію із творами іноземної літератури, вважається «зовнішнім контактом»; коли ж він стає членом національної літератури-реципієнта та спонукає до засвоєння нових тематики, літературної техніки, то перетворюється на «внутрішній контакт». Олександра Лотоцька розуміє процес здійснення перекладу як «подвоєння комунікативного ланцюга, у який, крім адресанта-автора і тексту-оригіналу T1, додається перекладач як адресат-читач1, текст-перекладу T2, і лише тоді іде власне адресат-читач2» (с.139). У такому рецептивному вимірі проводиться компаративний аналіз новели О. Генрі «The Gift of The Magi» в українському перекладі М. Іванова та в російському О. Калашникової. Авторка робить висновок, що обидва перекладачі при відтворенні антропонімів вдаються до транслітерації та транскрибування, не намагаючись транскодувати власні імена; інтерпретатори зуміли цілісно передати сюжетно-композиційні моделі оригіналу; у перекладах збережено тропи: метафори і порівняння.

Особлива увага приділяється перекладацькій діяльності українського гумориста Остапа Вишні. Приміром, у перекладі новели «Springtime a La Cart» перекладач відтворив особливості наративу та емоційне забарвлення оригіналу, проте вдається до генералізації та українізації деяких англійських слів та висловів, іноді надто вільно інтерпретує текст. Прикметно, що дисертантка, аналізуючи українські переклади однієї з найпопулярніших новел «Last Leaf», зазначає, що М. Дмитренко у своїй версії «вдається до трансформації додавання», тоді, як В. Горбатько «максимально точно підбирає концептуальні відповідники» (с. 165). Проте, загалом, як зазначається у роботі, обидва перекладачі зуміли відтворити «ореол» першоджерела.

Рецензована робота характеризується доказовістю висловлених думок, доречністю наукових посилань. Дисертація та автореферат ретельно вичитані, відредаговані, що засвідчує високу філологічну культуру дисертантки. Мова дисертації й автореферату стилістично й лексично вправна, текст читабельний,

зручно форматований. Хоча трапляються комп'ютерні огріхи, як пробіл між іменем та прізвищем вчених (с. 31, 33, 41, 43, 48, 53, 55, 94, 138, 165). У публікаціях та авторефераті відображені основні тези дисертації.

Protected by PDF Anti-Copy Free

(Upgrade to Pro Version to Remove the Watermark)

У змісті наукового дослідження є текстуалізовані проміжні ґрунтовні висновки до кожного розділу. Основні висновки до роботи відповідають поставленій меті та завданню. Структура узагальнила основні положення дисертації, систематизувала суттєві тези. Дисертантка проявила достатній рівень компетентності та фахової сумлінності, відчувається доказовість і вмотивованість суджень та оцінок.

У підсумку зазначу, що вказані вище недогляди не вплинули на концептуальність та зміст дисертації Олександри Лотоцької, а дослідження є цілісним і ґрунтовним.

Дисертація Олександри Лотоцької на тему «Новелістика О. Генрі й українська література: рецепція і типологія» є новаторським, багатовекторним дослідженням, що відповідає вимогам ВАК України щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

**Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Прикарпатського національного
університету імені В. Стефаника**

Л. О. Богачевська